

PARANIN FONKSİYONLARI

Para hakkında umumiyetle hatıra gelen ilk nokta, paranın mahiyeti ve görmekle mükellef bulunduğu vazifeler «fonksiyonlar» dır.

Yine umumiyetle paranın iki esaslı ve bir de talî olmak üzere üç fonksiyonu olduğu kabul edilmektedir. İlk ikisi « Kıymet takdiri » ve « Mübadele » üçüncüsü de « Tasarruf » fonksiyonlarıdır.

Kıymet takdiri fonksiyonu :

Mübadele veya tedavül fonksiyonu ekseriya en başta zikr ve tetkik olunmaktadır. Kanaatımca bu hususta bir metot hatası vardır. En mühim, yegâne elzem ve mantıkan evvelâ hatıra gelmesi icap eden kıymet takdiri fonksiyonudur. Filhakika para, düşünce vasıtasile kendisinden kıymet takdiri hususunda istifade edilmeden mübadelede kullanılamaz. Halbuki pekâlâ parayı bilâhara mübadelede istimal etmeden yalnız kıymet takdirinde kullanabiliriz. İşte bilhassa zamanımızda bazı para doktorinleri paranın böyle mahdut bir istimaline doğru temayül etmektedir. Her düşünen kimse için bedihiliği aşikâr bulunan takdiri kıymet fonksiyonunun bu üstün ehemmiyeti sathî düşünceler tarafından kavranılmamaktadır. İktisat imtihanında kendilerine sual tevcih edilen talebe ekseriya yalnız mübadele fonksiyonunu tanımakta ve yahut daha haricî ve ayân olduğu için bu fonksiyonu ön safa koymaktadır.

Paranın bu birinci fonksiyonu nasıl doğmuştur ?

Bu suale uzun zamandanberi, teshil etmekle mükellef bulun-

duğu trokun (trampanın) müşkülâtından zuhur etmiştir, tarzında klâsik bir cevap verilmektedir.

Mübadele olunacak mallara kıymet takdir etmek için her malı diğer bütün mallarla mukayese etmek yerine, hepsini içlerinden birine kıyas etmek imkânı, azim miktarda kıymet nisbetini mahdut miktarda nisbetle ikameyi mümkün kılmaktadır. Bu tarz elde edildikten sonra malların mübadelesi, mukayese esası olarak intihap edilen mal bizzat mübadele olunmasa, tedavül etmese ve yalnızca diğer malların daha süratle kıymetlerinin takdirine yararsa da, daha çok kolaylaşmaktadır.

Paranın bu fonksiyonu mülâhaza edilerek ekseriya, para bir kıymet mizanı (valorimètre) veya bir kıymet mikyası (étalon) dır denilmektedir.

Hakikatı halde, bu terimler tamamile doğru değildir; bu hususu, başkaları meyanında Maurice Bourguin açıkça izah etmiştir. Kıymet, ekseriyetle iki servet beyninde tesis olunmuş bir nisbet olduğuna göre, insan bu nisbetin iki haddinden birinin müstakar kalmasını temin edemez, etse de bu istikrar tamamiyle maddî bir istikrardan başka bir şey olamaz. İkisinden biri nefsinde zamanla değişmiyen sabit bir kıymete malik değildir. Nisbetin değişmesi mevzuubahs hadlerden birine olduğu kadar diğerine yani, para olarak kabul edilen malla diğer mala tesir eden illetlerden meydana gelebilir.

Ekseriya mütemayil bulunulduğu gibi, kıymet vahidini uzunluk vahidi ile bir tutmak doğru değildir. Metro uzunluk olarak tarif edilmiştir. Halbuki frank, yahut her hangi diğer bir para vahidi, kıymet olarak tarif edilmiş değildir. Ve kıymet olarak tarif edilemez.

Bir para vahidi kanunla ancak siklet, ayar ve bir adla tarif (tesbit) olunabilir.

Bu vahit, mütehavvil ve olduğunu olabilen [1] bir kıymete mesnet teşkil eden maddî, fizik, bir mikyasa (étalon) dır.

[1] Bakınız: Bourguin, La monnaie et la mesure de la valeur, Revue d'Econ. pol., 1895, sahife 235.

Para rolünü oynamak üzere intihap olunan mal, zati kıymetleri az tahavvüle sahne olan yani, kıymet nisbeti daha ziyade diğer rüknü alâkadar eden esbap tahtı tesirinde değişen mallar meyanından seçilebilir ve hatta seçilmelidir. Fakat para olarak intihap olunan malın kendini alâkadar eden hâdiseler tesiri altında tahavvül etmesine mani olunamaz. Bu müşkülü nazariyyen yenmek için gûya sabit kıymetli bazı mallar teklif olunmuştur; hakikatta böyle bir hareket, dairenin dört köşeli olduğunu isbata yeltenmeğe benzer.

Zaten, pratik sahanın (piyasanın) ihtiyacı için mutad para kâfi gelir. Çünkü, muayyen bir zamanda, kendisiyle mukayese edilen muhtelif metalara nazaran tektir. O halde muayyen bir sikletteki altın 10 hektolitre buğday, 15 hektolitre çavdar, 20 hektolitre arpa, ceviz, bir elbise ediyorsa bu mayyen zamanda -yalnız bu muayyen zamanda- 10 hektolitre buğday, 20 hektolitre arpa, 15 hektolitre çavdar ve bir elbise ilâh.. kıymetinde demektir.

Mübadeleye arzolunan muhtelif malların kıymetlerini takdir için bu kadarı bize kâfidir. Eğer ilerde sırf kendini alâkadar eden sebeplerden dolayı paranın kıymeti müteessir olursa bu kıymet bütün mallara karşı aynı nisbet dahilinde tahavvül edecektir. O halde malar arasındaki nisbet değişmemiş olacaktır.

Zaten normal olarak, meta - paranın kıymeti ancak batı olarak değişebilir. Bu hal de paranın pratik kıymet mizanı olmasına yardım etmektedir. Fakat nazari bakımdan güçlükler henüz hallolunmamıştır: çünkü bu paranın kıymeti diğer malların kıymeti gibi tahavvül etmektedir. İki tarih arasında bir fiyat (yani para olmıyan malların para mala nazaran kıymeti) tahavvülü müşahede etsek prensip olarak bu tahavvülün paraya tesir eden hâdisat sebebile mi, mala eden hâdiseler sebebile mi, yoksa her ikisine tesir eden hâdisat sebebile mi olduğunu ve ne nisbet dahilinde bulunduğunu bilemiyoruz.

Bu mesele ekseriya ampirik bir tarzda hallolunmak istenilmiştir. Bu tarzı hal müşir rakamlara (index numbers) istinat eder. Bu suretle halletmek : muayyen bir zamanda bütün malların fiyatları bir miktar çıkar veya inerse, çok kuvvetle muhtemeldir ki bu paranın kıymeti mukabil istikamette değişmiştir demektir

[2]. Bu da Henri Poincaré'nin «La valeur de la science (ilmin kıymeti)» isimli eserinde bahsettiği, doğru olmaktan ziyade uygun bulunan teorilerden biridir.

Bu nazariye, malların istihsalı bütün mallara sirayeti tahmin edilen gayet geniş mikyasta müessir bir hâdise tarafından tağyir edildiği zaman bilhassa kabili münakaşadır. O halde para pratik ihtiyaçlar için kıymet mizanı halini muhafaza etmektedir. Fakat teoride kıymet mizanı olmamıştır ve olamayacaktır. Para bir kıymeti kavramamaktadır; yalnızca her hangi bir nesnenin fizik vasıflarını tesbit etmektedir. Bu nesne de vasıflarının muhkem bir surette tesbiti sayesinde diğer nesnelere daha az mütahevül olarak tezahür edecektir. Fakat para da kıymet bakımından temevvüç edecektir.

Kanun : « Mallar sabit bir kıymet olan bir franga göre kıyas oluncaktır. » diyemez; yalnızca «Mallar 5 gram sikletinde ve 9/10 ayarındaki (veya 0,323 gr. siklet ve yine 9/10 ayarındaki) gümüşün kıymetine (bu kıymet ne olabilirse olur) göre ölçülecektir [3]. Hepsi budur, hatta bu çoktur bile.

Hesap parası :

Mevzuubahs takdiri kıymet fonksiyonunun diğerinden müstakil olarak işleyebileceği şayanı kayıttır. Sırf kıymet takdirine yarayan paraya: hesap parası denir (Yahut her iki fonksiyonu görüp te yalnız kıymet takdiri fonksiyonu bakımından mülâhaza edilen para).

Her zaman olmamakla beraber ekser ahvalde para vahidi, aynı zamanda hem hesap, hem de tedavül vahididir. Yalnız, hesap parası olan paralar da vardır. Hatta bunlar meyanında hakiki, görülür, tutulur ve herkesçe malûm mübadele parası tipinden gittikçe uzaklaşan ideal paraları ihtiva eden üç kategori seçmek mümkündür. Bu üç kategori şunlardır :

[2] Fakat umumî bir fiyat yükselmesi veya alçalması mevzuubahstir; yoksa bir kaç fiyatın kuvvetli ve diğerlerinin gayrimahsus derecede tahavvülünden doğan vasatî bir alçalma veya yükselme değil.

[3] XI inci sene «germinal» kanunu rejimi altında.

1° — Evvelâ hakikî, maddî, hattâ efektif olarak tedavül etmiş fakat bugün tedavül etmiyen ve artık yalnız zihni kıymet takdiri muamelelerine yarayan paralar vardır. Bilindiği gibi Homer devrindeki Yunanlılar mübadele ettikleri malların kıymetlerini bu suretle öküzle ölçerlerdi : öküzler belki de bir zamanlar hakikî mübadele parası olarak kullanılmıştır. Fakat bilâhare kendilerine nazaran bir miğferin, bir kalkanın, bir masanın ilh.. kıymetleri zihnen takdir edilen hesap parası haline gelmişlerdir.

2° — Bir adım daha atalım, bu sefer ikinci bir hesap parası cinsi karşısında bulunuyoruz. Bu hesap parası, ayrıca materyalize edilmemiş, fakat onu düşünen fikir için kat'i bir şekilde tesbit edilmiştir. Meselâ, tedavüldeki para cüzülerinden hiç birinin sikletine tevafuk etmemek şartile, her hangi bir madenden muayyen bir siklet ele alalım : orta çağların Marko Banko'su veya Çin Tael'i gibi, aynı suretle 1914 den evvel Avusturya ve Macaristanda kanunî para 1,05 kıymetinde hem hesap hem de mübadele parası olan Kuron idi. Fakat bunun yanında bir de madeni cüzülerle temsil edilmemiş, iki kuron kıymetinde ve yalnızca hesap parası fonksiyonu gören Florin vardı. Budapeşte mağazalarının vitrinlerinde fiyatlar, basılmamış fakat düşünceler için gayet vazih olan, bu para ile yazılmakta ve teşhir edilmekte idi.

Türkiyede de bir müddet evvel fiyatlar hakikî kupürlere te kabul etmiyen hesap kuruşu ile tesbit olunmaktaydı [4]. Fakat bir takım ekonomistlerimiz bir müddet evvel altın frank [5] hesaplaşmasını teklif ettikleri zaman birinci kategoriden bir hesap parasına istinat etmiş oluyorlardı. Çünkü hakikaten tedavül etmiyen fakat evvelce mevcut ve uzun müddet tedavül etmiş bulunan bir parayı tavsiye ediyorlardı.

3° — Bundan sonra bu hususta daha ileri gidilip gidilemeyeceği düşünülmüştür. Ve daha bundan 43 sene evvel bir ekonomist, Marcel Mongin, temsilden külliyyen âri **flatus vocis**, hiç bir nesneye hatta yalnız düşünce ile hatıra getirilebilecek şeylere

[4] Vergeot, Le papier - monnaie en Turquie, Rev. d'Ec. pol., 1919.

[5] 1918 - 1928 arasında.

bile tevafuk etmiyen tamamile ideal bir hesap parası teklif ediyordu [6] .

Bu para Mongin'e yalnız tahakkuku mümkün değil, paranın kıymet tahavvüllerinden çıkan para krizlerine çare olacak mahiyette olduğu için, aynı zamanda faydeli görünüyordu.

Bu ekonomistten sonra Limousin «bir metafizik tecrit, bir monade ve binnetice değişemeyecek olan ideal bir fiyat vahidi meydana getirilmesini » tavsiye ediyordu.

Bu vahit ne olabilir ? Cevap : « Muayyen bir zamanda bütün malların birbirlerine tekabül (équivalence) ünü temin eden vahit. Bunları yazdığım saatte 645 santigram altın 20 frank dediğimiz sikkenin maddesini teşkil etmektedir. Bu sikke mübadele olunan bütün malların muayyen bir miktarına tekabül etmektedir. Peki, bu geçici tekabülü 20 olarak tesbit edelim ve yarın, ıca-bı hal 645 santigram altın artık aynı miktar mala tekabül etmiyorsa bu 645 santigramın artık 20 frank olmadığını, ya daha az yahut da daha çok olduğunu gösterir [7] » . Bu suretle frank kelimesi irae ettiği altın sikletinden tecerrüt ederek ideal bir hale gelmektedir. Sathî bir müşahede bazan işin böyle cereyan ettiği zannını hasıl eder. Bir kâğıt para vahidi aynı isimdeki maden para vahidinden (Frank, Liret, Peçeta ilâh..) ayrıldığı zaman birinci hakikî mikyasa artık muayyen hiçbir maden miktarına tetabuk etmiyen mikyasa haline geldi gibi görür (Misal : Umumî Harpten evvel İspanyada kâğıt peçetanın gümüş peçetaya prim yapması ve esash para vahidi vaziyetini iktisap etmesi gibi). Fakat hakikatta Limousin'in tasavvuru şu itirazı mucip olmaktadır Hiç olmazsa tahayyül edilmiş, düşünülmüş bir şeye bile tetabuk etmiyen bir kıymet vahidinin devamlı bir mevcudiyete sahip olması mümkün müdür [8] ?

[6] Des changements de valeur de la monnaie, Revue d'Econ. pol, 1887.

[7] Limousin, le problème de la monnaie, Rev. d'Econ. pol., 1902.

[8] Bourguin (zikredilmiş eser) tarafından yapıp Nogaro tarafından prensip itibarile gayri kabili cerh olarak tanınmış olan bu itiraz (La Monnaie, sa. 248) âdeta halâ da, tesis olunmuş diyebileceğimiz bir hesap parasına tevcih olunmakla beraber muayyen bir zaman dahilinde malların tekabülünü ifade eden bir hesap parası için belki de varit olamaz.

Limousin bu itiraza zayıf bir cevapla mukabele ediyordu. Mevcut olduğunu temin ettiği imkânı, isbat için bizatihi hiçbir kıymeti olmıyan basit bir metafizik cevher (entité métaphysique) den ibaret dediği kâğıt para misalini öne sürüyordu. Fakat burada bir tefrik yapmak lâzımdır. Kâğıt vahidi (Frank, Liret ilâh..) sırf ideal bir tasavvur, bir **flatus vocis** değildir. Kâğıt vahidin, tesis olduğu zaman evvelden tesbit olunmuş ve sıklıti malûm bir maddenden gayet dakik bir surette hesap edilmiş madenî vahide tevafuku kemâli vuzuhla tayin olunmuştur. Tâbiri aharla kâğıt frank üzerine henüz yeni bulunmuş, gayrı muşahhas (abstrait) ve mukaddemâ her türlü mânadan ârî bir ibare yazılmış bir kâğıt değil, bilâkis meselâ 9/10 ayarında 5 gram gümüşün haiz olabileceği kıymeti, yahut ta basit bir tarzda 5 gram gümüş sıklıti ifade eden bir ibareyi taşıyan kâğıttır. Kanun da bu kâğıt frangi aynen madenî frank gibi telâkki etmektedir. Tabii, bilâhare kâğıt frangın madenî franga nazaran kıymeti düşebilir (veya ender olarak çıkabilir). Fakat bidayette kâğıt frangın kıymeti madenî franginkine muadil bulunuyordu; kâğıt frank iktisap ettiği yeni kıymeti tesadüf sevkiyle lâlettayin bulmamış, ona ilk kıymetinden aşağı tekerlenme suretile vasil olmuştur. Muhakkaktır ki kâğıt para bizzat kıymete malik değildir: Fakat şimdi mesele orada değildir. Mesele, kâğıt üzerine yazılı kıymet vahidinin düşünce için daha eski, kat'î ve munis bir mefhuma, bir madenin muayyen bir sıklıetine tekabül etmesi keyfiyetindedir. Ve bu kıymet vahidi düşerse bu sukut mevzuubahs mefhuma nisbet edilmektedir. O halde görülüyor ki mesele bu suretle mülâhaza edildiği takdirde tamamiyle ideal, hattâ düşünceden tecrit edilmiş ve her türlü madî mesnetlerden mahrum bir para yoktur.

Şimdi yine kendi kendimize soralım: Mongin ve Limousin' nin mevzuubahs tamamiyle ideal paraları varit ve mümkün müdür ?.

Maurice Bourguin (9) bu suale menfi cevap vermek hususunda tereddüt etmiyordu. Bourguin « sırf ideal bir vahit, beşer

[9] La monnaie et la mesure de la valeur, (Para ve kıymet ölçüsü) Rev. d'Ec. pol., 1895.

anlayışının havsalasını aşmaktadır, onun için beşer anlayışı müşahhas olmayan metroyu kavramadığı gibi gayri maddî frangi da kavrayamaz.

Böyle bir vahit kabul etmek muayyen bir cisimde teşhis etmeden ve sırf metro adı takmakla kâfi derecede tarif edildiği zannolunan bir ideal uzunluk ölçüsü meydana getirmek kadar mânâsızdır. »

Metronun tahta veya madenî bir cetvel halinde tezahür etmesi dahi bizim için vazih bir mefhumdur. Çünkü metro arz nisfınahar dairesinin bir kesri olmak dolayısıyla cismanî bir şekil almaktadır. İşte bundan dolayıdır ki metro bize birşey ifade eder vaziyete girmektedir. Metronun bahsettiğimiz tarifinin varit olmadığını farz edersek bu kelimenin mânası kalmaz.

Aynı suretle zihnimizde bile hiçbir hakikî nesneye aidiyetini tesbit edemediğimiz gayri maddî frank da bir mânâ ifade etmez.

Bu tefekkürün musirrane ileri sürülen hayalî makûsu Bourguin'e nazaran geçmişe ait bir mefhumun artığını ilham eden frank kelimesinin istimaline dayanmaktadır. 5 gram gümüş sikkenin hatta hatırasından bile içtinap için bu kelimeyi unutam ve yerine yeni bir kelime koyalım : yeni para vahidi alpha yahut ta Bourguin'in teklif ettiği gibi **time** (kıymet mânasına gelen $\tau\iota\mu\eta$ den kinaye) olsun. « Vazı kanun, hâkim kudretine dayanarak, bundan böyle kıymet vahidinin **time** tesmiye olunacağını ve fiyatların da **time** olarak hesap edileceğini karar altına alıyor. Ben **time** olarak bir fiyat tesbit edebilecek birisini görmek isterim.

Time, kıymeti haiz hiç bir malı temsil etmediği için bir metanın 4 mü yoksa 2 mi time ettiğini anlamak imkânsızdır. Böyle bir şey mâna ifade etmez » .

Hiç şüphesiz lâalettayin herhangi bir şeyin meselâ : bir kg. patatesin bir time kıymetinde bulunduğu kabul edilebilir, tespit olunan bu fiyata kıyasen de diğer bütün fiyatlar elde edilebilir, fakat bu tarzı hal ihtiyar olunduğu taktirde ideal para vahidi faraziyesinden uzaklaşmadığımızı kim iddia edebilir? Filhakika bu suretle hesap parası vahidi bundan böyle time ismi altında bir kg. patates olacaktır: o halde birinci kategori hesap paraları mefhumuna avdet etmiş oluyoruz. Mutlak halâda bir hesap vahidi

tesis etmenin imkânı yoktur: hiç olmazsa mebdai harekette malûm bir mala veya bir servet fikrine iltihak elzemdir. Bilâhare para vahidi, bir nisbet dahilinde - tamamiyle olmamak şartıyla - bu fikirden tebaüt edebilir; bu suretle para vahidi mahza yakın bir mefhum halini alır, nihayet zihinlerden silinir.

Bundan maada para vahidi, bu düşünceden ancak mahzurlu bir takım netayıç pahasına, elde edilmektedir: çünkü idealleştirilmiş hesap parası mefhumundan, mecburen müzmin para yolsuzlukları intaç etmiş olduğu tarihte görülen sırf işareten ibaret mübadele parası mefhumuna geçilmektedir. Orta çağlarda düşülen ve üzerinde ısrar edilen büyük hataya tekrar saplanarak: mazrup ve mütedavil bir madenî para cüzü lâalettayin x veya y hesap vahidi ihtiva eder denilebilir. İki türlü hesap parası (yani yalnız hesap için) mevcut bulunabileceğini tesbit edelim : 1° evvelce veya halen mevcut fakat artık mübadele vasıtası rolünü görmeyen paralar; 2° hakikî ve ayrı bir vahit halinde hiç bir zaman vücut bulmamış fakat bunları düşünce için malûm bir mala nazaran tesbit eden bir tabire tetabuk eden paralar. Fakat hiç olmazsa bir mal mefhumu ile hiç bir rabıtası olmıyan sırf ideal bir hesap parasının vücudu ihtimal dahilinde değildir [10]. Bundan maada hesap parası gayrikabili ibda olan mevzuubahs ideale yaklaştıkça bir tehlike arz etmektedir.

Hesap parasının tarihçesi :

Orta çağlar para rejimlerinde ve bunlar meyanında bilhassa Fransız rejiminde az çok mütebellir tam ideal bir hesap parası düşüncesi uzun müddet tesirini gösterdi. Hesap parası olan Livre tournois bidayette muayyen siklette bir kıymetli madenden (burada gümüş) mamul bir para idi, fakat bilâhare gittikçe, hükümdarın, mütehavvil miktar madenle temsil ettirmek hakkına sahip olduğunu iddia ettiği gayrimüşahhas bir kıymet haline inkilâp etmiştir. Bu suretle aynı para sikkesi bazen x bazen de y livre tour-

[10] Buna mukabil ilerde göreceğimiz gibi M. Fischer, Limousin'in muayyen bir zamanda bir çok mal mecmuununun kıymetini ifade eden bir hesap vahidi teşkili hakkındaki düşüncesinin tekrar incelenmiştir.

nois ihtiva ediyordu. Hükümet bazan parayı çoğaltıyor, yani bir livre kıymetine tekabül eden maden sikletini tenkis ediyor, bazan da parayı azaltıyor yani bu maden sikletini tezyit ediyordu. Hakiki madeni para ancak keyfi olarak az veya çok madeni ihtiva eden livre'in, bu ideal kıymetin « tezahürleri » sikkeleri (species, espèces) idi.

Eski rejimin son zamanlarında bile meşhur hukukşinas Pothier [11] nin şu suali sormasına şahit oluyoruz: Aynı miktar ve siklette sikkeler halinde iade olunmak şartile şu kadar - hesap parası olan livre değil fakat - sikke meselâ écus ikraz etmek meşru mudur ?

Pothier bu suale şu sebeple menfi cevap vermektedir: « Prens bütün eşyanın kıymet işaretine hizmet etmek üzere eşhasa parayı dağıtmaktadır. Eşhas paraya ancak bu bakımdan tesahüp edebilir ve para da ancak bu bakımdan bir ikraza mevzu teşkil edebilir. Şu halde para bizatihi değil ancak prensin keyfinin dilediği meblâğ işareti olarak karz olunabilir. » Buna aykırı her hangi bir anlaşmayı müellif amme hukukuna muhalif olarak kabul etmektedir.

XI germinal V kanunu, bunun aksine, tedavül için darp olunmuş para vahidine müsavi tamamıyla muayyen bir hesap parası düşüncesini kabul etmiştir. Bu iki madendenden tek bir hesap parası idi. Çünkü - doğrudan doğruya - 9/10 ayarlı 5 gram gümüş ve - bilvasıta - aynı ayarda 0,323 gram altın olarak tarif edlimiştir. Fakat gümüş paradan farklı olarak altın para bir franklık değil yalnız emsalle (10, 20 bilâhare 5 franklık sikkeler) basıldı.

Bu hususu, M. Arnauné [12] gibi bazı müellifleri altın frangın ötedenberi bir hesap parası [13] olduğu düşüncesine sevk etmeye kâfi gelmiştir.

Bu mesele harpten evvelki zamana aittir; çünkü o zamanlar, beynelmilel ticaret hesaplarında çok kullanıldığı halde, bir

[11] Bakınız, *Traité du prêt de consommation*. No. 36-37.

[12] *La monnaie, le crédit et le change*'a bakınız, fasıl V, S. 140 ve devamı.

[13] Yalnız hesap parası mânâsında.

franklık altın sikke mevcut değildi. O halde frank o zamanlar tali mahiyette bir hesap parası idi ; fakat hakikatı halde, yalnız 5 ve 10 franklık sikkelerde tezahür etmesine rağmen, frangi sırf bir hesap parası halinde görmek hususunda şüphe edilebilir.

Fakat aynı zamanda bir mübadele parası idi ancak dört kardeşi refakatinde tedavül edebilmesi kaydı ihtirazisi ile . . Fakat gümüş frank vazihen, maddeten ve doğrudan doğruya tesbit ve tarif edilmiş bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen medenî kanun (1895 inci madde) Pothier'nin an'anesine sadık kalmıştır : « Para halinde bir karzdan doğan taahhüt ancak mukavelede zikrolunan rakam meblâğından ibarettir. » Arada geçen müddet zarfında bir frank, beş frank, on frank ilâh.. kayıtlarını taşıyan sikkelerin siklet veya halitaları bir kanunla tenzil olursa dahi 1000 frank istikraz olunmuşsa yine 1000 borç altına girilmiş bulunulmaktadır. Hatta sikkeler yerine kıymeti düşmüş kâğıda da bir kanunla aynı isim (Frank) verilse meselâ yine böyledir.

Fransa 1914 ten itibaren bu son vaziyete düşmüştür. Kâğıt, tedavülde altın ve gümüşü istihlâf ettiği için tedavülde artık görülmiyen fakat kendilerine göre malların hatta kâğıt paranın kıymeti ölçülebilen altın ve gümüş yalnızca hesap parası rolü oynamak vaziyetine düşmüşlerdir [14] . Bu suretle aynen kuru - nu vüstada olduğu gibi gayet fena şöhretli bir tedavül parası -kıymetten düşmüş kâğıt - ile tedavül etmiyen fakat düşüncenin istiane edebileceği iyi şöhretli bir para - madenî frank, altın frank - karşısında kaldık. Bütün bunlar adlî içtihadın (jurisprudence) madenî vahitle kâğıt vahidi bir tutması hususunda ısrarı ve yalnız kısaca frank tâbirini tanınması dolayısıyla büsbütün muğlâk bir vaziyete girmiş bulunuyordu.

Bundan birkaç sene evvel Amerikada kıymetli madenden muayyen siklette ve Panaméricain tesmiye olunacak beynelmilel bir hesap parası meydana getirilmesi fikri ortaya atıldı. Fakat

[14] Burada «ölçülebilen» demekle kimsenin bizden nezedemeyeceği ruhî bir ihtiyardan bahsetmek istiyorum : Adlî içtihatlar altın frank (yahut gümüş frank) üzerine müesses mukaveleleri tanımak istemediği için burada kanunî ihtiyar mevzuubahs değildi.

harpten beri içinde bulunduğumuz keşmekeş senelerinde hakikî, tannan ve müşahhas bir para olan Amerikan doları normal olarak tedavül etmediği memleketlerde hakikî bir hesap parası olarak kullanıldığı için ayrıca bir anlaşma yapılması lüzumu hasıl olmadı.

Bu mevzua ait bahsimizi bitirmeden evvel paranın, nazari bakımdan, yalnız takdiri kıymet fonksiyonunu görebilecek hale yani yalnızca hesap parası vaziyetine düşebileceği hususuna işaret edelim. Hakkiatte, tediyatın büyük kısmı tedavül parasının müdahalesine hacet kalmadan yapılmaktadır. Bunun neticesi olarak, fazla bir nazari ataklık teşkil etmeden, bu usulün teşmili yani iç-timai hesaplaşma (comptabilisme social) tasavvuru ileri sürüldü. Sistemi telmih eden M. Aupetit [15] tâ otuz sene evvel şunları yazmıştı : « Şayanı dikkat ve para nazariyesinde ehemmiyetle kaydedilmeye değer hâdise: para kullanılmasının büyük bir terakki, fakat kullanılan paranın terkininin de ikinci bir terakki teşkil edeceği vecizesidir. »

İşin aslına bakılırsa bu hal o kadar calibi dikkat ve nadir değildir. Parayı yalnız tedavül fonksiyonu bakımından iptal etmek terakki addedilemez. Kıymet takdiri fonksiyonunu iptal etmek gayri mümkündür, yahut bir felâket olacaktır. Yalnız tedavül fonksiyonu cihetinden de bu terakkinin kat'i ve sarîh olduğu hususunda şüphe edilebilir : hakikatı halde bu meseleyi halletmekten henüz uzak bulunuyoruz.

Tedavül Fonksiyonu :

Paranın ikinci fonksiyonu tedavül veya mübadele fonksiyonudur. Para mübadelede maddeten müdahalede bulunmaktadır: iskolâstikler birinci fonksiyon için *tertium comparationis* dedikleri gibi mübadeledeki vaziyeti için : *tertium permutationis* demişlerdir. Bu bakımlardan para trampanın (troc) alım-satımla ikamesi sayesinde azim bir basitleştirmeyi imkân tahtına almıştır. « B » malını elde etmek için, malını elden çıkarmak isteyen « A »

[15] Théorie de la monnaie (1901).

malı sahibi artık muhakkak istediği miktarda B malını A malı ile değiştirmek tasavvurunda bulunan B malı sahibine tesadüf edebilmek müşkülâtıyla karşılaşmıyacaktır.

Üçüncü meta halinde işe tavassut eden para, herkes tarafından kabul edildiği için mal sahibi için birisi A malını talep eden diğeri B malını vermeye razı iki şahsı bulmak daha çok kolay olacaktır. A malı sahibi bu şahısların birincisinden para alacak ve bu parayı ikinciye verecektir. Bu suretle aynı şahıs nezdinde A yi almak ve B yi vermek vasıflarını toplu bulmak külfeti bertaraf edilmiş bulunmaktadır. Bundan başka para, bakiye alacak verecek kalmaması hususunu da temin etmektedir.

Nazarî bakımdan birinciden daha ehemmiyetsiz olan bu fonksiyon pratik cihetten hemen de onun kadar önemlidir. (Şimdi bu hususu yalnız zikirle iktifa ediyoruz. Fakat hakikatı halde müteakip kısımların tafsilâtını bu meseleye hasredeceğiz.)

Tasarruf Fonksiyonu :

Paranın üçüncü fonksiyonu, umumiyetle fena tahlil etmesine rağmen, halk için şayanı dikkattir. Bu, tasarruf fonksiyonudur; ilk iki fonksiyon kadar esaslı olmıyan bu fonksiyon onlara inzıman etmektedir.

Para, filhakika kıymet iddiharını için çok elverişli bir vasıta dır. Tasarrufu ezher cihet kolay ve seyyal bir tarzda teşvik etmektedir. Tâ Turgot bile bu hususu, şu satırlarile işaret etmişti [16] : « Daha para meydana çıktığı ve bütün ticaret nesnelarının en çok gayri kabili tagayyür olanı ve en ziyade suhulet ve külfetsiz tasarruf kabiliyetlisi olduğu müşahede olunduğu zaman servet iddihar etmeğe herkes heves etmeye başlamıştır. » Hatta para bizatihî serveti bile temsil temek mertebesine ermiştir.

Gittikçe parada yalnız kıymet ölçüsü ve malların hukukî tedavül vasıtası ve taşıyıcı vasıflarından maada tam mânasiyle servet mefhumu görülmesi âdet edinilmiştir. Altın bir tilsim olarak

[16] Reflexions sur la production et la distribution des richesses, § L II.

ortaya çıktı ve kütlelerin, ahlâkıyunun ve ediplerin zamanına göre perestişlerini veya nefretlerini celbetmek gibi fevkalâde bir itibara mazhar oldu.

Bu meseleyi, hakkında ruhî bakımdan metonymie - cüz'ü zikredip küllü murat etmek - nin ehemmiyetini tebarüz ettirerek Vilfredo Pareto «Illusion chrysohédonique» ismi altında mevzuubahs etmiştir [17].

Altının mazhar olduğu bu rağbet bilhassa cihanşümül mübadele kabiliyetine istinat etmektedir. Para, herhangi bir zamanda diğer bir servet şekline inkılâp edebilmektedir. Aynı servetlerin herbiri, yalnız bir sınıf tatmin hassasına malik oldukları halde altın binnetice bütün tatmin vasıflarını nefsinde toplamış bulunmaktadır. Para rolü dolayısıyla haiz olduğu bu rüçhan tasarrufu terqip ve tebellür ettirmektedir.

Fakat bu fonksiyonun tahlili icap eder. Bu tahlili yapan M. Aupetit [18] düşüncesini şu kelimelerle icmal etmektedir: «Paranın tasarruf fonksiyonu, sermayelerin istihsal ve mübadelesine tatbik edilmiş tedavül fonksiyonundan başka bir şey değildir.» Filhakika bu müellifin söylediği gibi sermaye teşekkülü umumî müvazenesi, her sene tasarruf sahiplerinin heyeti umumiyesi tarafından tasarruf edilen meblâğla müteşebbisler tarafından istihsal edilen yeni sermaye arasındaki müsavattan neş'et etmektedir. Halbuki, bu iki seri muamele aynı zamanda yapılmamaktadır; «bu muamelelerin birbirlerine nisbeten arzedebilecekleri geçici tekaddüm veya tehhürleri bir seri talî ve müteakip muvazenelerle muvakkaten takas» edecek bir mutavassıta ihtiyaç vardır. Yeni sermaye müstahsilleri yani müteşebbisler tarafından talep edilen para hakikatte mülâhaza edilen devre zarfında tasarruf sahipleri tarafından iddihar edilen tasarruf kıymetini temsil etmektedir. Fakat bu tasarruf ancak ekzersiz nihayetinde hakikate inkılâp ederek kabili temellük buluancaktır. Para sayesinde bu hususta âdeta tekaddüm edilebilir: Sermaye teşekkülü intizara ihtiyaç göstermiyecektir, müteşebbisler para şeklinde avans yapacaklardır.

[17] Systèmes socialistes, cilt I, sahife: 386.

[18] Théorie de la monnaie, sahife: 148.

Diğer cihetten, hususî ekonomi bakımından, paranın tasarrufu nasıl teshil ettiğini müşahede etmek kolaydır. Para olmadan, fert tasarruf etmek hususunda kendini pek te ferah hissetmiyektir. Çünkü mahsulâtın büyük kısmı bozulur maddelerdendir ; fert tasarrufunun kıymetini muhafaza etmek için ancak şu yolu ihtiyar edecektir: tasarrufunu, kendisine bilâhare çalışarak iade edecek olan sayı eshabına derhal istihlâk ettirmek ve bu usule devam etmek. Para (ki gayri kabili tagayyürdür) ferde tasarrufunu muhafaza, istediği gibi işletmeye yatırma ve keyfinin arzu ettiği zaman tekrar ele geçirme hususlarını bahş eder. Fert elinde para, sosyal aktif üzrine çekilmiş daima tediye olunmaya âmade bir bono vaziyetindedir. Bu faidesi, kendisinin tasarruf olumasını büyük mikyasta teşvike sebep olmaktadır.

YAZAN

RENÉ GONNARD

Lyon Hukuk Fakültesinde Profesör

Çeviren

Doçent Dr. R-Ş. SUVLA